

A BEILLESZKEDÉSI TÖREKVÉSEK HIÁNYA ÉS ANNAK KÖVETKEZMÉNYEI A BUDAPESTI AGGLOMERÁCIÓBAN

GERGELY JÚLIA

Bevezetés

Jelen tanulmány egy, a budapesti agglomerációs gyűrű társadalomszerkezetének változása nyomán kialakuló problémával, a beilleszkedés és elkülönülés kérdésével, illetve annak egyes következményeivel foglalkozik. A helyi beilleszkedés egyéni és közösségi szintű lehetőségét és igényét, illetve megvalósulásának vagy meg nem valósulásának következményeit két dimenzióban fogom röviden körülményezni: települések között, és településen belül. Először foglalkozom a települések közötti különbségekkel, illetve a lassan, de folyamatosan erősödő települési egyenlőtlenségek kérdésével. Ezután kitérek az egyes településeken belüli egyéni beilleszkedés néhány aspektusára, valamint a lakosok között megjelenő és egyre erősödő helyi területi és társadalmi szétválás problémájára.

Az utóbbi években, évtizedekben markáns átalakulás zajlik Budapest agglomerációs övezetében, amely átalakulás egyre jelentősebb mértékű társadalmi átrendeződéssel jár együtt. A társadalomszerkezet gyors változásának elsődleges oka a szuburbanizáció jelensége, azaz a nagyszámú ki- és főleg betelepülő lakos megjelenése az övezetben – ez utóbbiak, korábban inkább az ország távolabbi pontjairól, a közelmúltban és ma azonban elsősorban a fővárosból érkeznek. A népességmozgással végbemenő folyamatok az egyes településeken belül, valamint az agglomerációs övezet területének összességében is számos kedvező és kedvezőtlen következménnyel járnak. Míg a pozitív hatásokat várják, addig a negatív hatásokkal gyakran nem számolnak előre, azokat többnyire alig, vagy egyáltalán nem gondolják át a – nagyarányú beköltözést amúgy sokszor kifejezetten támogató, de gyakran csak rövidtávbán gondolkodó, aktuális helyi érdekeket szem előtt tartó – döntéshozók, az önkormányzatok, vagy a helyi lakosok, így azok később könnyen konfliktusok forrásává válhatnak. A hirtelen lakosságnövekedés egyik ilyen fontos – a szakirodalom által többnyire károsnak ítélt – következménye a fokozatosan erősödő, települések közötti (település szintű) és településen belüli (egyéni szintű) térbeli társadalmi elkülönülés, a szegregáció. Az elkülönülés alapja – mindkét szinten – az újonnan betelepülők lakóhely választásának célirányos volta, illetve az újonnan érkezők beilleszkedési törekvésének gyakori hiánya, sok esetben az elkülönülés tudatos igénye.

A budapesti agglomeráció esetében ráadásul nemcsak a hagyományos értelemben vett szuburbanizációról, tehát a tehetősebb, magasabb státuszú népesség (jelen esetben fővárosból való kiköltözéséről beszélhetünk, hanem egy jóval alacsonyabb státuszú népesség (budapesti életüket, lakásukat fenntartani nem képes lakosság) lakóhely változtatási kényszeréről is. Nem is beszélve arról, hogy ma Budapesten és környékén egyszerre zajlik a lakossági kiáramlás, és a korábban kiköltözők gyerekeinek, illetve az agglomerációban csalódottaknak a fővárosba való visszaköltözése! Szuburbanizáció és reurbanizáció (a leromlott városrészek rehabilitációjával a városmag vonzerejének visszaállítása, egy tehetősebb réteg odavonzása) egymással párhuzamosan történik.

A lakossági kiáramlás tekintetében meghatározó, hogy az (ilyen nagymértékben) eltérő társadalmi rétegekből érkezők, eltérő területeket választanak az agglomerációs gyűrűn belül, illetve az egyes kiválasztott települések esetében is. Agglomerációs és települési

szinten is megfigyelhetőek, és jól körülhatárolhatóak a magasabb státuszúak által preferált területek (amelyek ezáltal még jobb helyzetbe kerülnek), és ettől elkülönülten találhatóak meg az alacsony státuszúak kényszerből „választott” új lakóhelyei (amelyek helyzete, ennek köszönhetően tovább romlik). Míg a települések között az egyre magasabb és az egyre alacsonyabb státuszú településcsoportok széthúzása figyelhető meg, addig a településeken belül az előbbivel párhuzamosan az őslakosok és az újonnan betelepülők között tapasztalható a térbeli szétválás.

Az alábbiakban tehát a települések közötti és az egyes településeken belüli dimenziókkal fogok foglalkozni, azokat más-más szemszögből körüljárni. Míg az előbbi elemzésére lehetőséget nyújthatnak a népszámlálási adatok (a következő, 2010-es népszámlálás remélhetőleg a legújabb folyamatok bemutatását is lehetővé fogja majd tenni), addig az utóbbi vizsgálata nehézségekbe ütközik. Mivel nincsenek településen belüli egységekre adatok, a településekre való beköltözés, illetve a beilleszkedés vagy elkülönülés alakulása nehezebben vizsgálható. Ebben az esetben a szakirodalomból indulhatunk ki, illetve egy-egy település esettanulmány szerű vizsgálata lehet célravezető. Jelen tanulmányban az elsőre lesz mód, esettanulmányok készítésére egy későbbi kutatás folyamán kerülhet majd sor.

A budapesti agglomeráció

A budapesti agglomeráció első hivatalos lehatárolása 1971-ben történt. Ekkor az 1005/1971. (II.26.) számú kormányhatározat Budapesttel együtt 45 települést sorolt a főváros agglomerációjához. Különböző szakmai vizsgálatok már az 1980-as évtized elején jelezték, hogy az agglomerálódási folyamatok túlterjedtek ezen a területen, az újabb jogszabály azonban csak jóval később 1997-ben született meg. A területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény felhatalmazása alapján, a 89/1997. (V.28.) számú kormányrendelet 1997-ben az agglomeráció területéhez a fővárossal együtt összesen 79 települést sorolt. Ma a budapesti agglomeráció hivatalosan 81 települést foglal magában, amelynek nem a területi lehatárolás változása, hanem két-két település szétválása az oka (2002. október 20-án Nagykovácsi község területrészből Remeteszőlös néven, valamint Sződ község területrészből Csörög néven új községek alakultak). Habár a területtel foglalkozó szakemberek jelentős része egyetért abban, hogy a főváros agglomerációs övezete (vonzáskörzete) nagyobb a hivatalosan rögzítetttnél, jelen tanulmányban agglomeráció alatt a KSH által meghatározott területet értem, amely: hivatalos adatgyűjtési és tervezési egység valamint kiemelt fejlesztési régió.¹ A hivatalos beosztás az agglomerációs övezet településeit hat szektorba sorolja, ezek az északnyugati, a nyugati, a déli, a délkeleti, a keleti és az északi szektorok.²

¹ KSH 1998

² Az agglomerációs övezetbe tartozó települések szektoronként:

Északnyugati szektor: Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Kisoroszi, Leányfalu, Nagykovácsi, Pilisborosjenő, Piliscsaba, Pilisjászfalu, Pilisszántó, Pilisszentiván, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pilisvörösvár, Pócsmegyer, Pomáz, Solymár, Szentendre, Szigetmonostor, Tahitótfalu, Űröm, Visegrád + Remeteszőlös

Nyugati szektor: Biatorbágy, Budajenő, Budakeszi, Budaörs, Herceghalom, Páty, Perbál, Telki, Tinnye, Tök, Törökbálint, Zsámbék

Déli szektor: Délegyháza, Diósd, Dunaharaszti, Dunavarsány, Érd, Halásztelek, Majosháza, Pusztazámor, Sósút, Százhalombatta, Szigethalom, Szigetszentmiklós, Taksony, Tárnok, Tököl

Módszertan

A települések közötti szegregáció jól vizsgálható az úgynevezett szegregációs indexekkel. Ez a módszer alkalmas a vizsgált terület adott dimenzió mentén fennálló heterogenitásának vagy homogenitásának bemutatására, számszerűsítésére, és az időbeli összehasonlításra. Magyarországon a térbeli egyenlőtlenséget mérő indexek, néhány kivételtől eltekintve nem terjedtek el széles körben. Habár a szociológiai, különösen a kisebbség- vagy a városszociológiai irodalomban gyakran előfordul a szegregáció kifejezés, az ezt számszerűsítő indexekkel ritkán találkozhatunk. A szakirodalom több szegregációs mutatót is számon tart, amelyek közül elemzésemben a leggyakrabban előforduló, legtöbb kutató által elfogadott két indexet használom, ezek: a disszimilaritás- és a Gini indexek.³

A mutatókban szereplő jelölések jelentései:

n a vizsgált területi egységek száma (db)

T a teljes terület népessége (fő)

P a teljes terület kisebbségi aránya

t_i az i -edik körzet teljes népessége (fő)

t_j a j -edik körzet teljes népessége (fő)

p_i az i -edik körzet kisebbségi aránya

p_j a j -edik körzet kisebbségi aránya

A disszimilaritás index (D) az egyenletességtől való eltérést méri. Értéke azt mutatja meg, hogy a teljes kisebbség mekkora részének (százalékának) kellene elköltöznie ahhoz, hogy eloszlása a teljes területen egyenletes legyen. Az index értéke 0 és 1 között mozog, ahol: $D=0$, ha a terület maximálisan integrált, azaz a területek között a két csoport megoszlása teljesen azonos, és $D=1$, ha a terület maximálisan szegregált, azaz a két megoszlás egymást kizáró – ahol az egyik csoport előfordul, ott a másik egyáltalán nem képviselteti magát. A mutatót, amennyiben nem az alapsokaság két kiemelt csoportjára vonatkozik, hanem egy kiválasztott csoport és az összes többi csoport összehasonlításán alapul, szokás szegregációs indexnek is nevezni.

$$\text{Disszimilaritás index: } \frac{\sum_{i=1}^n [t_i | p_i - P |]}{[2TP(1 - P)]}$$

A másik mérőszám az olasz származású Corrado Gini által bevezetett, a disszimilaritás indexhez hasonló, azt kiterjesztő Gini index (G). A disszimilaritás indexhez hasonlóan ez a mutató is 0 és 1 között mozog, ahol az 1-es érték a maximális szegregációt jelöli. (Míg az Egyesült Államokban a szegregált területek disszimilaritás értékei 60-80% között mozognak, addig Magyarországon a 20-30%-os értékek már jelentős térbeli elkülönülésre utalnak.)

Délkeleti szektor: Alsónémedi, Ecsér, Felsőpakony, Gyál, Gyömrő, Maglód, Ócsa, Üllő, Vecsés

Keleti szektor: Csömör, Erdőkertes, Gödöllő, Isaszeg, Kerepes, Kistarcsa, Mogyoród, Nagytarcsa, Pécel, Szada, Veresegyház

Északi szektor: Csomád, Dunakeszi, Fót, Göd, Órbottyán, Sződ, Sződliget, Vác, Vácrátót + Csörög

³ MASSEY-DENTON 1988

$$\text{Gini index: } \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n t_i t_j |p_i - p_j|}{2T^2 P(1-P)}$$

Szegregációt mindig egy adott, pontosan körülhatárolt területen lehet mérni, a teljes terület kisebb egységei között. Méréséhez szükség van egy nagyobb lehatárolt területre, és több, ezt lefedő kisebb körzetre, amelyek között az elkülönülés mértéke vizsgálandó. Szükség van továbbá két csoportra, ezek között kérdéses a szegregáció mértéke. A két csoport lehet egy kisebbség (diplomások) és a hozzá tartozó többség (nem diplomások), vagy két szélsőséges – ugyanazon dimenzió mentén meghatározott – kisebbség (diplomások és iskolázatlanok). A vizsgálatban a szegregációs indexeket az eredetileg meghatározott módtól kicsit eltérően, az aktuális kutatáshoz igazítottan használok. A szakirodalom általában lakóhelyi szegregáció alatt egy adott településen, annak kisebb körzetei (például számlálókörzetei, vagy kerületei) között fennálló térbeli társadalmi egyenlőtlenséget érti. Kutatásomban a teljes vizsgált terület a Budapest körüli agglomerációs gyűrű, azaz nem egy település, hanem egy összefüggő településtest. A kisebb területi egységek, körzetek pedig az agglomeráció egyes települései. Azt gondolom, a fent vázolt módszer lehetővé teszi azt, hogy az agglomerációs övezet majdhogynem összesített települései között mérjük segítségével a térbeli társadalmi elkülönülést.

A beköltözések és a beilleszkedés települések közötti hatásai

Úgy tűnik tehát, hogy a fővárosból az agglomerációs gyűrű településeire való átköltözés különböző mintázatokat mutat. Ha igaz az a feltételezés, amely szerint a magasabb státuszúak más területeket választanak, mint az alacsonyabb társadalmi rétegekből érkezők, akkor annak mindenképpen következményekkel kell járnia. Ilyen következmény lehet a települések, régiók erősödő társadalmi széthúzása, illetve az övezet egyes területeinek felmás részeinek leértékelődése. Azok a települések ugyanis, amelyek inkább a magasabb társadalmi pozícióval rendelkező lakosságot vonzzák egyre jobb, míg azok a települések, amelyek a leszakadóbb rétegekből érkezőket fogadják be, egyre rosszabb státuszúakká válnak. Ezek következtében tehát erősödik a területen a térbeli társadalmi szegregáció.

A települések közötti szegregáció vizsgálatára kiváló lehetőséget teremtenek az 1980-as, az 1990-es és a 2001-es népszámlálás településsoros adatai, amelyek lehetővé teszik egy-egy település lakosainak (pl. az iskolázottság, vagy a lakáshelyzet alapján vizsgált) társadalmi státuszbeli különbségeinek mérését, illetve a változások nyomon követését. Ezeket elemezve valóban bemutathatóak a területen egyre markánsabban elkülönülő régiók, megfigyelhetőek: a nyugati-északnyugati, a déli, valamint a keleti-északkeleti szektorok széthúzása, a kör-körös, vagy réteges elhelyezkedés, valamint a városok és a falvak helyzetének eltérő alakulása. Megkülönböztethetőek a dinamikus fejlődő szuburbán, és az egyre jobban leszakadó egyre elmaradottabb övezetek.

Mennyiségi mutató: vándorlás

Az agglomerációban a társadalmi változások alapja – úgy tűnik – elsősorban a ki- és bekol-

tözők magas száma. Mivel közvetlen költözési, mobilitási adatok nemigen állnak rendelkezésre, a budapesti népességfogyásból, az agglomerációs népességnövekedésből, valamint az agglomerációban tapasztalható jelentős lakásállomány emelkedésből vonhatunk le következtetéseket.

A vándorlási egyenleget tekintve a vizsgált három évtized alapvetően eltér egymástól. Az adatokból egyértelműen látszik, hogy az utolsó tíz évben mutathatóak ki a szuburbanizáció igazi jelei. A főváros lakónépessége 1990 és 2001 között 10,1%-kal csökkent, ezzel szemben Pest megye lakossága, különösen az agglomerációs övezetbe tartozó területeké folyamatosan nőtt, az előbbi 14,1%-kal, az utóbbi 19,1%-kal. Az agglomerációban a falvak lakónépességének növekedése (22,5%) meghaladta a városokét (16,2%). Feltehető, hogy az agglomerációs népességnövekedés forrása jelentős mértékben a főváros népességcsökkenése volt. Az ezt megelőző tíz évben, 1980 és 1989 között a teljes agglomeráció lakónépességének száma stagnált. Ez a stagnálás azonban nem a vándorlások teljes hiányából, hanem annak alacsony, és egymást elnyomó tendenciáiból adódott. A városokban valamelyest (közel 7000 fővel, 2,3%-kal) emelkedett, a községekben közben ugyanennyivel csökkent az összes lakók száma. Még korábban, 1970 és 1979 között a területek többségén pozitív vagy legalábbis stagnáló lakosságszámváltozás volt tapasztalható, amely nem a Budapestről, sokkal inkább az ország egyéb területeiről érkező betelepülőknek volt köszönhető. (Habár a következő népszámlálás adatai még nem állnak rendelkezésre, feltehető, hogy azokból már egyfajta visszaköltözési tendencia is kimutatható lesz.)

A jelen tanulmány szempontjából leginkább fontos – kilencvenes évek nagyarányú lakosságnövekedése az agglomeráció övezetében nem egyformán érintette a különböző településeket, szektorokat, bár az egész övezet, és – Százhalombatta kivételével – az összes település vándorlási különbözete is pozitív volt. Bizonyos, hogy ebben az évtizedben az Északnyugati és a Nyugati szektorok vezető, vagy legalábbis az átlagosnál jobb helyzetben voltak a vándorlási pozitívumot tekintve.

1. tábla: A lakónépesség számának alakulása az agglomerációs övezetben

	A lakónépesség...						
	száma (fő)			változása (fő)		változása (%)	
	1980	1990	2001	1980-1990	1990-2001	1980-1990	1990-2001
Pest megye (Budapest nélkül)	973 830	949 842	1 083 877	-23 988	134 035	97,5	114,1
Budapest	2 059 226	2 016 681	1 777 921	-42 545	-238 760	97,9	88,2
Agglomeráció (Budapest nélkül)	566 675	566 961	675 394	286	108 433	100,1	119,1
Agglomeráció városai	299 657	306 616	356 392	6 959	49 776	102,3	116,2
Agglomeráció falvai	267 018	260 345	319 002	-6 673	58 657	97,5	122,5

Forrás: KSH 2001. évi népszámlálás

Minőségi mutatók: iskolai végzettség, lakáshelyzet

A következő lépésben a települések közötti szegregációt két dimenzióban fogom vizsgálni, ezek az iskolai végzettség alakulása, és a lakáshelyzet kérdése. Ezen minőségi mutatók esetében már alkalmazhatóak a szegregációs indexek is, hiszen itt különböző csoportok vethetőek össze. Az iskolázottságot és a lakáshelyzetet is a népszámlálási adatok segítségével elemeztem, szegregációs indexeket számoltam a diplomások és az iskolázatlanok (tehát az iskolai végzettségükben szélsőséges csoportok), az utóbbi időszakban épült és a korábban épült lakással, illetve az összkomfortos és a komfort nélküli lakással rendelkezők között.

Az iskolai végzettséget vizsgálva, első ránézésre az időbeli stabilitás tűnik ki. Az eredmények további elemzésével azonban legalább két érdekes megállapítást tehetünk. Feltűnő egyrészt az iskolázatlanabb lakosokkal bíró településekhez képest, a magas diploma aránnyal rendelkező területek erőteljesebb elkülönülése. Jóval magasabb szegregációs értékeket láthatunk az iskolázatlan-diplomás csoportok összehasonlításánál, mint a diploma-diploma nélküli, továbbá, mint az iskolázatlan-iskolázott csoportok esetében. Illetve jól látszik a városok és falvak közötti különbség is. Míg a városok esetében nem történt érdemi elmozdulás a bemutatott három időpont között, addig a falvak tekintetében szignifikáns a különbség. Mind a disszimilaritás, mind a Gini index azt mutatja, hogy 1980 és 2001 között határozottan erősödött a falvak közötti széthúzás – egyre jobban elkülönülnek a több magas végzettségű lakossal büszkélkedő falvak. Összességében tehát a magasabb diploma arányú területek egyre erősebb szegregálódását láthatjuk, amely jelenséget, ha térben megvizsgálunk, még pontosabb képet kaphatunk. Ha az egyes településeken megfigyeljük a diplomások, vagy éppen az iskolázatlanok népességen belüli arányát, és ennek időbeli változását, akkor az agglomerációs gyűrű térképén kirajzolódik egy szektorális és egy körkörös elrendeződés is. Ez a területi struktúra már az elemzés első időpontjában, 1980-ban is egyértelműen létezett, azóta azonban határozottan erősödött, tovább kristályosodott. Egyértelmű, hogy az agglomerációs gyűrű nyugati, északnyugati területei vannak a legjobb (és egyre javuló) helyzetben, ezt követik a keleti (igencsak heterogén) részek, majd a sort jelentősen leszakadva a déli délkeleti (leszakadó) szektor zárja. Mindemellett megfigyelhető a fővárostól távolabb fekvő településekhez képest az ahhoz közelebbiek magasabb státusza, jobb helyzete is.

2. tábla: Az iskolai végzettség szerinti szegregáció az agglomerációs övezetben

	1980	1990	2001
	iskolázatlan – iskolázott		
Disszimilaritás index	0,110	0,113	0,117
Gini index	0,155	0,156	0,163
	diplomás – diploma nélküli		
Disszimilaritás index	0,220	0,219	0,210
Gini index	0,298	0,298	0,294
	iskolázatlan – diplomás		
Disszimilaritás index	0,279	0,283	0,267
Gini index	0,373	0,378	0,369

3. tábla: Az iskolai végzettség szerinti szegregáció az agglomerációs övezet városaiban és falvaiban

	Városok			Falvak		
	1980	1990	2001	1980	1990	2001
	iskolázatlan – iskolázott			iskolázatlan – iskolázott		
Disszimilaritás index	0,109	0,099	0,107	0,085	0,084	0,098
Gini index	0,142	0,132	0,146	0,117	0,117	0,141
	diplomás – diploma nélküli			diplomás – diploma nélküli		
Disszimilaritás index	0,191	0,178	0,176	0,160	0,185	0,219
Gini index	0,260	0,235	0,245	0,226	0,253	0,298
	iskolázatlan – diplomás			iskolázatlan – diplomás		
Disszimilaritás index	0,247	0,230	0,222	0,200	0,229	0,262
Gini index	0,328	0,297	0,305	0,277	0,306	0,356

A lakáshelyzet alakulását, a fent bemutatott két változóval elemezve, talán kevésbé látványos, de hasonló eredményeket kapunk. A vizsgált időpontok között közepes szintű a szegregáció, amely a falvak között mutat kisebb, de szignifikáns elmozdulást. Nem meglepő, hogy a komfortfokozat szerinti szegregáció esetében a két szélső csoport között mérhető itt is a legnagyobb szegregáció. Élesebben elkülönülnek tehát az összkomfortos és a komfort nélküli, mint a komfort nélküli és a jobb, továbbá a jellemzően összkomfortos és a rosszabb lakásokkal rendelkező területek. Ha a szegregációs indexekkel történő elemzést kiegészítjük a településenkénti újonnan vagy régebben épült lakások, illetve az összkomfortos vagy a komfort nélküli lakások arányának és ezek időbeli változásának vizsgálatával, ismét megfigyelhetjük a szegregáció valódi térbeli megjelenését, mintázatát. E térkép segítségével jól látszik, hogy amíg az 1980 előtti évtizedben még elsősorban, addig 1990 és 2001 között már két górcsú fókuszálva épültek elsősorban új lakások: északkeleten és északnyugaton (az autópályák mentén). Látható továbbá, hogy 1990 és 2001 között a községekben meghaladta a lakásépítések száma a városokét (ami feltehetően nagyrészt az egyre népszerűbb lakópark-építéseknek köszönhető). Nem meglepő, hogy valamennyi területen emelkedett az összkomfortos, és csökkent a komfort nélküli lakások aránya. Ebben az esetben is megfigyelhető a szektoriális, és a kör-körös elrendeződés, az iskolai végzettség elemzésénél tapasztaltakhoz hasonlóan itt is azt láthatjuk, hogy a nyugati területek vannak a legjobb helyzetben, ezeket követi a keleti, igen heterogén régió, majd a déli, az előbbiektől jelentősen lemaradó övezet.

4. tábla: Lakásépítési év szerinti szegregáció az agglomerációs övezetben

	1980	1990	2001
	Utóbbi 10 évben – korábban		
Disszimilaritás index	0,158	0,141	0,156
Gini index	0,219	0,192	0,224

5. tábla: Lakásépítési év szerinti szegregáció az agglomerációs övezet városaiban és falvaiban

	Városok			Falvak		
	1980	1990	2001	1980	1990	2001
	Utóbbi 10 évben – korábban			Utóbbi 10 évben – korábban		
Disszimilaritás index	0,149	0,123	0,142	0,148	0,152	0,170
Gini index	0,197	0,165	0,196	0,210	0,207	0,239

6. tábla: Komfortfokozat szerinti szegregáció az agglomerációs övezetben⁴

	1990	2001
	Összkomfortos – rosszabb	
Disszimilaritás index	0,154	0,182
Gini index	0,219	0,248
	Komfort nélküli – jobb	
Disszimilaritás index	0,198	0,180
Gini index	0,283	0,256
	Komfort nélküli – összkomfortos	
Disszimilaritás index	0,229	0,200
Gini index	0,315	0,282

⁴ 1980-ban is kérdezték, a településsoros adatok azonban hiányoznak az évkönyvekből.

7. tábla: Komfortfokozat szerinti szegregáció az agglomerációs övezet városaiban és falvaiban⁵

	Városok		Falvak	
	1990	2001	1990	2001
	Összkomfortos – rosszabb		Összkomfortos – rosszabb	
Disszimilaritás index	0,165	0,186	0,119	0,164
Gini index	0,233	0,252	0,167	0,223
	Komfort nélküli - jobb		Komfort nélküli – jobb	
Disszimilaritás index	0,199	0,181	0,155	0,164
Gini index	0,266	0,225	0,212	0,220
	Komfort nélküli - összkomfortos		Komfort nélküli – összkomfortos	
Disszimilaritás index	0,218	0,181	0,168	0,195
Gini index	0,297	0,237	0,236	0,258

Úgy tűnik tehát, a budapesti agglomerációs gyűrű a vizsgált dimenziók alapján közepe, enyhén fokozódó szegregáltságú. A régióban három nagyobb, összefüggő terület rajzolódik ki, amelyek társadalmi összetétele alapvetően eltér egymástól. Ezek az agglomerációs gyűrű nyugati, déli és északkeleti területei. A nyugati, különösen az északnyugati területek a klasszikus közép- és felsőosztályi szuburbanizáció célterületei. Jellemző a területre az egyre magasabb általános társadalmi státusz, és a növekvő fejlettség. Úgy tűnik, az odaköltözők többnyire a magasabb rétegekből érkeznek, és ezzel folyamatosan emelik a terület státuszát. A déli szektorra inkább a szegénységi „szuburbanizáció” jellemző, ami az alacsonyabb státuszúak feltehetően kényszer-jellegű költözéseiből alakul ki. Ezek a területek már a kiköltözési folyamat megindulása előtt is a rosszabb gazdasági, társadalmi helyzetű területekhez tartoztak, így egy hasonló összetételű lakosság megjelenésével helyzetüket stabilizálják, ezzel pedig erősítik leszakadásukat a többi szektorhoz képest. A keleti, északkeleti szektor az előbbieik között, félúton helyezkedik el. Ez a szektor a legheterogénebb terület az agglomerációban. Az agglomeráció szerkezete összességében tehát heterogén: egyaránt áll dinamikusan fejlődő szuburbán, és leszakadó, hátrányosabb helyzetű településekből, összefüggő részekből.

A szektoros felosztás mellett, egy másik, szintén említésre méltó, de nem meglepő területi elkülönülés is kirajzolódik. Ez a teljes övezetben a kör-körös, azaz az egyes szektorokon belül a réteges területi elhelyezkedés. Nem meglepő, hogy a Budapesttel határos települések nagyobb része tartozik a magasabb státuszúak közé, mint az attól távolabbi területek városai vagy falvai. Valamennyi dimenzió rávilágít továbbá az agglomerációs övezet településtípusainak eltérő szerkezet-változására. Míg a városok esetében az időbeli változás lassú, egymáshoz képest a városok nem távolodnak jelentős mértékben, addig a falvak jóval erőteljesebb elkülönülést, széthúzást mutatnak. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy a városok többsége városi mivoltuknak köszönhetően eleve jobb helyzetben volt, szerkezetük, lakosság-összetételük egymáshoz jobban hasonlított városias volt. Ezzel

⁵ 1980-ban is kérdezték, a településsoros adatok azonban hiányoznak az évkönyvekből.

szemben, az agglomeráció falvai közül, leginkább a nyugati területeken fekvők, falusi helyzetükből az utóbbi évtizedben közel városi helyzetet tudtak teremteni, népességnövekedésükkel (és az új lakosok igényeinek többé-kevésbé sikeres kiszolgálásával) rohamosan megindultak az urbanizálódás útján. Ez a jelenség egyúttal a város-falu közti különbség elmosódását, és a falvak közötti erősödő széthúzást is magában hordozza.

Mindezek azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedekben, az agglomerációs gyűrű területén olyan mértékű és jellegű átrendeződések mentek végbe, amelyek szükségszerűen érintik a helyi társadalmakat, illetve a helyi önkormányzatokat is.

A beköltözések és a beilleszkedés településen belüli hatásai

A települések közötti szegregáció kiegészítéseképpen, illetve a kapott kép pontosítása érdekében érdemes megvizsgálni a településen belüli elkülönülés alakulását is. Mivel településen belüli egységekre, körzetekre, esetleg lakosokra nem áll adat a rendelkezéseimre, ennek kutatása a szakirodalomból indulhat ki, illetve egy-egy település esettanulmányyszerű vizsgálatát tartalmazhatja. Ez utóbbi még hátra van, a témában fellelhető tanulmányokból azonban így is sok minden kiderül.

A településen belüli elkülönülést olyan városok vagy falvak esetében érdemes megvizsgálni, amelyek jelentős népességmozgás jellemzett az utóbbi időszakban. Célszerű lehet az újonnan betelepülők lakóhelyválasztását elemezni, illetve a költözést megelőző szándékokat, és az abból eredő következményeket megvizsgálni. Nagyszámú, hirtelen betelepülő új lakos jelenhet meg például az olyan területeken, ahol új – sokak fogadására képes – lakópark épült a közelmúltban. Minthogy ezen lakóterületek létrehozása általában nem oldható meg a települések korábbi lakóövezetén belül, ezek a telepek jellemzően a falvak, városok szélén épülnek fel, így már eleve magukban hordozzák a területi elkülönülést (kielégítve ezzel az odaköltözők kiszakadási igényeit). De a lakóparkok, jellegükből adódóan, akkor is magukban hordozzák lakóiknak a többi lakostól való térbeli elkülönülésének lehetőségét, ha azok a település korábbi területén kapnak helyet. Zártságuk, tájidegen megjelenésük, teletszerű elhelyezkedésük mindenképpen önálló, a benne élőket befogadó, de másokat kirekesztő hatást kelt.

Önkormányzatok

Az agglomerációs településekre való költözés természetesen nem csak az odaköltözőkön múlik, az ő szándékukat gyakran megelőzi az egyes települések, vagy azok vezetőinek szándéka, tudatos, vagy nem átgondolt stratégiája. A rendszerváltás után önállóságot, és egy sor ellátandó feladatot kaptak az önkormányzatok, mindehhez pedig csekély, és gyakran egyre fogyatkozó anyagi támogatást. Miután az egyes települések jellemzően gyorsan felélték vagyონukat, hamarosan újabb források után kellett nézniük, amelyek előteremtésére sok önkormányzat számára megfelelőnek tűnt a telekeladás. A települési tulajdonban lévő területek egy részének értékesítése, első ránézésre több szempontból is gyors és könnyű pénzhez jutásnak bizonyul: az eladásból hirtelen nagyobb összegű pénz folyik be, hosszú távon pedig növekvő személyi jövedelemadós bevételekre lehet számítani. Eleinte az önkormányzatok maguk, az 1999-es árobbanás után pedig már magántőke bevonásával, befektetőkön keresztül árulták tömbökben területeiket.⁶ Ezzel a szemlélettel azonban az

⁶ SCHEER–BELICZAY–TOMBÁ CZ 2003

önkormányzatok csak a saját, rövidtávú érdekeik alapján döntenek, amelyek kizárólag anyagi megfontolásokon (és azoknak sem teljes átgondolásán) alapulnak. Egyrészt jellemző, hogy nem számolnak, vagy nem jól kalkulálnak a beköltöző lakosság miatt keletkező rövid- és hosszútávú többletköltségekkel (az infrastrukturális, vagy helyi szolgáltatásbeli fejlesztési kényszerekkel, amelyeket ráadásul sokszor közel sem fedeznek a megnövekedett bevételek). Másrészt előfordul, hogy a valós bevételnövekedés meg sem közelíti a korábban remélt szintet (az új beköltözők sokszor megtartják budapesti lakásukat, onnan hivatalosan nem jelentkeznek át, adójuk így továbbra is a fővárosban marad). Mindezek könnyen komoly problémákhoz, akár városok eladósodásához, pénzügyi csődjéhez is vezethetnek. Másrészt gyakori az is, hogy a döntéshozók nem vesznek figyelembe semmilyen építészeti szempontot, és az építkezések mindenfajta területrendezési, településfejlesztési vagy építészeti előírások nélkül, átgondolt, esetleg több településsel együtt összehangolt koncepció hiányában zajlanak. Jellemző tehát, hogy az új lakosok beköltözésének ösztönzését, fogadásának stratégiáját összességében nem előzi meg, nem készíti elő az egyes települések többségében komolyabb önkormányzati, lakossági vagy szakmai vita.

Dövényi Zoltán, Herman Kok és Kovács Zoltán, tanulmányukban 4 típusú önkormányzatot különböztetnek meg, ezek az:⁷

- 1) Enyhén ellenséges: az enyhén ellenséges önkormányzatok döntéshozói örülnek is, (többletbevétel, magasabb adók) meg nem is (túlnépesedés, öslakosok hátrányba kerülése, telkek elfogyása) a betelepülő lakosoknak. Ilyen vezetési települések például: Fót, Nagykovácsi, Solymár, Törökbálint, Gyál vagy Vecsés.
- 2) Közömbös: a közömbös önkormányzatok döntéshozói magánügynek tekintik a ki- és beköltözéseket, abba nem akarnak, és – úgy érzik – nem is tudnak beleavatkozni.
- 3) Enyhén támogató: az enyhén támogató önkormányzatok döntéshozói jó üzletnek látják, így parcellázással, közművesítéssel segítik is a beköltözést, cserébe számítanak a friss tőkére és az adóbevétel emelkedésére. Ilyen vezetési települések például: Maglód, Szigethalom, Budajenő, Budakeszi, Tárnok, Zsámbék vagy Gyömrő.
- 4) Erőteljesen támogató: az erőteljesen támogató önkormányzatok döntéshozói maximálisan támogatják, serkentik az új lakók beköltözését, ebben látják ugyanis településük fejlődésének nagy lehetőségét. Ilyen vezetési települések például: Csobánka vagy Telki.

Az agglomerációs települések önkormányzatai ugyanakkor könnyen nehéz helyzetbe is kerülhetnek az újonnan beköltözők fogadása során. A korábban nagyvárosi lakosokra sok esetben jellemző, hogy új lakóhelyükön azt szeretnék kicsiben megteremteni maguk körül, amiből eredetileg kimenekültek, azaz a városias légkört (természetesen kizárólag a városi lét pozitívumait, az – egyébként azzal együttjáró – negatívumok nélkül), a modern környezetet, a kiépített infrastruktúrát vagy a széleskörű lehetőségeket. Igényeikkel pedig vagy elvárják, vagy szépen lassan megteremtik maguk körül a városias terepet. Ez gyakran nehézséget jelent, a korábban kisebb lélekszámú települést ellátó önkormányzatok számára, sok esetben előfordul ugyanis, hogy azok nem tudnak lépést tartani a megnövekedett igényekkel – így sokszor ők sem tudnak a beköltözők beilleszkedése irányába hatni. Gyakran már eleve az nehézséget jelent egyes települések számára, hogy a beköltözők várható szükségleteit előzetesen felmérjék. Nem könnyű ugyanis előrejelezni, hogy az egy-egy beköltözési hullámmal érkezők várhatóan a helyi szolgáltatásokat fogják

⁷ DÖVÉNYI–KOK–KOVÁCS 1998

például használni, vagy visszajárnak majd a fővárosba – orvoshoz, vásárolni, tanulni. A hirtelen megjelenő igények akár még azt a paradox helyzetet is előidézhetik, hogy az új lakosok sikeresebben kényszerítenek ki az önkormányzattól egy-egy fejlesztést, mint az őslakosok, így akár ez utóbbiaknál jobb helyzetbe is kerülhetnek. De megeshet az is, hogy az új lakosok, példát mutatva a már régebb óta helyben lakók számára, nemhogy növelnék, de csökkentik a helyi szolgáltatások használóinak számát – visszajárnak a fővárosba, példájukat pedig mások is követni kezdik. Végül pedig az sem kizárt, hogy a megnövekedett infrastrukturális, vagy szolgáltatásbeli igényeket olyannyira nem tudja egy település anyagilag fedezni, hogy azt hosszabb távon az eladósodás, vagy akár a csödközeli helyzet is fenyegetheti.⁸

Az új lakosok beköltözését ösztönző települések számára több lehetőség is rendelkezésre áll, az új lakóhelyek létrehozását különböző módokon oldhatják meg. Scheer Márta, Beliczay Erzsébet és Tombácz Endre, tanulmányukban a következő lehetőségeket különböztetik meg:⁹

- 1) Lakatlan házak felújítása: a lepusztult épületek „újraélesztése” környezeti és városképi szempontból mindenképpen előnyös, mind a település, mind a beköltözők számára – szépül az utca, nő a közbiztonság.
- 2) Üdülőtellek állandó lakóhellyé nyilvánítása: a hétvégi házak átépítése az előbbinél kedvezőtlenebb jelenség, hiszen az átminősítés nem településfejlesztési elvek alapján, hanem egyéni igények miatt születik meg.
- 3) Telekaprózás: a telekaprózás mind környezeti, mind városképi szempontból előnytelen megoldás, besűríti a települést, megbontja a település és az azt körülvevő táj harmóniáját.
- 4) Foghíjak beépítése: a lakatlan házak felújításához hasonlóan ebben az esetben is kiegészül, szépül az utcakép, így ez a megoldás is kedvez a településnek, rendezettebbé, biztonságosabbá teszi azt.
- 5) Új parcellák kialakítása: az eredetileg nem lakóterület lakóterületté nyilvánítása két módon történhet. Kedvező lehet, ha az szerves városfejlődés eredményeképpen jön létre, figyelembe veszi mind a környezeti, mind a települési szempontokat, és kiterjedése arányos a település korábbi méretével. Kedvezőtlen lehet azonban, ha aránytalanul nagy kiterjedésű, ha távol esik a korábbi beépített részekről, vagy ha a természeti környezet rovására történik.

A nagy helyigényű lakóparkok kialakítására tipikusan ez utóbbi módon kerülhet sor. Minthogy az új, nagyméretű lakóterületek létrehozása általában nem oldható meg a települések korábbi lakóövezetén belül, ezek a telepek jellemzően a falvak, városok szélén épülnek fel, kifejezetten nagy területet foglalva maguknak.

Lakóparkok

A lakópark sok család közel egyidejű és egy helyre történő letelepedését teszi lehetővé, amivel a divatos települések népessége ugrásszerűen nő, és ami általában gyökerestül megváltoztatja a befogadó település életét. Lakópark, vagy lakóparkszerű képződmény (legalábbis a nevében lakópark!) több agglomerációs településen is épült az utóbbi években

⁸ SCHEER–BELICZAY–TOMBÁ CZ 2003

⁹ SCHEER–BELICZAY–TOMBÁ CZ 2003

vagy épül napjainkban. Ilyen települések:¹⁰ Vác, Sződliget, Göd, Veresegyháza, Vecsés, Csömör, Gyál, Szigetszentmiklós, Budakeszi, Budajenő, Solymár, Pilisvörösvár, Üröm, Pomáz, Piliscsaba, Tinnye, Dunakeszi, Zsámbék, Fót, Biatorbágy, Dunaharaszti, Dunabogdány, Szentendre, Pécel, Diósd, Sződ, Gyömrő, Érd, Páty, Gödöllő, Mogyoród, Üllő, Dunavarsány, Ócsa, Százhalombatta, Órbottyán, Kerepes, Telki, Nagykovácsi, Budaörs, Ecsér, Budakalász és Halásztelek.

Habár a „lakópark” mindenki által ismert kifejezés, a szakirodalomban nem található pontos definíció rá. Sőt, úgy tűnik, a lakópark sokak szerint sokkal inkább egyfajta marketing kifejezés, mintsem településföldrajzi, városszociológiai, vagy építészeti fogalom. Vannak azonban bizonyos jellemzők, amelyek rendre fellelhetőek a témával foglalkozó írásokban. Ezek szerint a lakópark:¹¹

telepszerűen kialakított, kertvárosi lakóház-együttest takar,
zárt, fizikailag körbekerített, többnyire őrzött, ellenőrzött bejárattal rendelkező egésetet alkot,
épületei építészeti egységes (esetenként monoton) képet mutatnak, térben és építészeti gyakran elkülönül környezetétől,
magánberuházásként épült,
lakásai magántulajdonban vannak, nem jellemző a bérleti viszony,
közös igénybe vehető szolgáltatásokat (sportolási és rekreációs lehetőségeket) biztosít lakói számára,
jelentős zöldterülettel rendelkezik,
fenntartását, illetve az általa nyújtott szolgáltatásokat megbízott cég intézi, költségeit pedig a lakások után fizetendő (az átlagosnál magasabb) közös költség fedezi,
többnyire szociálisan homogén, magasabb státuszú közösség lakja.

A lakóparkok tehát gyakran elszigeteltek az adott településtől, a település határában, például kisebb völgyben, eldugottabb zöldövezetben fekszenek, amely adottság már eleve magában hordozza a területi, illetve a társadalmi elkülönülést. Zártságukból, építészeti megoldásaikból, jellegükből következően azonban akkor is a társadalmi és a területi távolságot sugallják, ha éppen valamely település eredeti övezetén belül kaptak teret. A lakóparkokba költöző új lakosok esetében gyakran a szegregáció (az őslakosoktól, vagy az alacsonyabb társadalmi helyzetű népeségtől való a látványos elkülönülés) tudatos igénye is megjelenik, a lakóparkot választók nemcsak térben, de társadalmi-gazdasági szinten is el szeretnének különülni. (Sokszor nehéz azonban meghatározni az „őslakosok” körét, az igazi, egyre kisebb arányú tősgyökeres lakosság mellett ugyanis szinte minden településen fellelhetőek a különböző elmúlt időszakokban beköltözött újabb lakosok. Ezzel tehát rétegek alakultak, alakulnak ki egy-egy település lakónépeségén belül.) Az egyre jobban szaporodó lakóparkok tulajdonképpen a tehetősebb közép- és felsőbb osztályok szegregációjának tipikus térbeli megnyilvánulásaiént jelennek meg.

Ráadásul a kiköltöző családok sokszor a ’természeti környezetben, de elszigetelten’ életérzést keresik, gyakran éppen abban látják leendő lakóhelyük vonzóságát, hogy az a tágabb természeti, vagy falusi környezetben, elszigetelten egy kis városias „szigetet”

¹⁰ A www.lakopark.lap.hu és a www.lakoparkok.hu alapján.

¹¹ BÉRES 2002; HEGEDŰS 2008; VAMOS 2008

képez. Az új lakosok, szűkebb környezetük jellegében városiak akarnak maradni, tágabb környezetüket pedig gyakran nem is 'használják', hiszen azt kihagyva, továbbra is a fővárosba járnak dolgozni, vásárolni, vagy éppen szórakozni. Ezzel az életvitellel pedig nem-hogy a beilleszkedést nem segítik elő, de kialakítják, majd folyamatosan mélyítik a korábban már ott élő, gyakran alacsonyabb társadalmi-gazdasági helyzetű lakosság, és a saját maguk között fennálló társadalmi távolságot. Miközben a lakópark a többiek-től való elkülönülés tudatos igényét elégíti ki, a benne lakók összetartozását, helyi kisközösségek kialakulását is lehetővé teszi.

A beilleszkedés tekintetében nagy különbség mutatkozik azok között, akik az adott településen belülre, és akik azon kívülre költöznek – előbbieket általában nem csak területi, de társadalmi értelemben is hamarabb, tudatosabban, szívesebben illeszkednek be az adott településre, annak életébe. Utóbbiak, feltehetően többségükben azok közül kerülnek ki, akik tudatosan és látványosan szeretnének elkülönülni, magasabb társadalmi vagy gazdasági helyzetüket hangsúlyozni. És nagy különbség mutatkozik azok között is, akik tudatosan, és teljes- vagy nagymértékben elszakadnak a fővárostól, tehát új lakóhelyükön dolgoznak, iskoláztatják gyerekeiket, vásárolnak, ismerkednek, és azok között, akik nem szakadnak el, nem akarnak, vagy nem tudnak elszakadni, továbbra is Budapesten dolgoznak, naponta ingáznak a főváros és lakóhelyük között, nem veszik igénybe az otthonuk nyújtotta szolgáltatásokat, lehetőségeket, nem válnak igazi falulakóvá.¹²

A modern lakóparkok egy másik fontos jellemzője, hogy ezek kivétel nélkül az aktuális divatot, igényeket követik (ráadásul sokszor egyhangúak, monotonok), nem pedig a település hagyományait, kultúráját. Az azonos építőanyagok, a megegyező kialakítási módok, az épületek homlokzatainak egységessége városképi egyhangúsággal jár, amely sokkal inkább hasonlít az amerikai, vagy nyugat-európai stílushoz, mint a magyar kultúrtájban megszokotthoz. Így a lakóparkok megépülésével nemcsak a társadalomszerkezet, de a falvak, városok építészeti szerkezete is felborul, ezzel esztétikai értékük is csökken. Ráadásul a területi terjeszkedés következtében egyre jobban összenőnek az egymás melletti települések (néha nem is egyértelmű, melyik közeli település része egy adott, eldugott zöldterületen felépült lakópark), veszítve ezzel egyediségükből, identitásukból. A települések összenövése egyben nagykiterjedésű elővárosi övezetek kialakulásának veszélyét is magában rejti (a népesség koncentrálódásával pedig a környezeti problémák is koncentrálódnak).¹³

Mindezeket (utólag) felismerve több településen is zúgolódtak vagy egyenesen tiltakoztak az „öslakosok” a lakópark építések ellen. Ilyen települések például: Sződliget, Mogyoród, Üröm, Piliscsaba, Pilisjászfalu, Tinnye, Budakeszi vagy Törökbálint.

Összességében ezek a jelenségek akár hosszú távra is stabilizálhatják a szétszakadást, és ezzel nehezen visszafordítható folyamatokat indíthatnak el. A folyamatosan alakuló, változó helyzet nyomon követése, feltérképezése éppen ezért mindenképpen indokolt, később akár települések, vagy település-együttesek együttműködésének, problémamegoldásának az alapját is képezheti.

Összegzés

Minden jel arra mutat, hogy ma Budapest agglomerációs övezete komoly társadalmi átren-

¹² SCHEER–BELICZAY–TOMBÁ CZ 2003

¹³ SCHEER–BELICZAY–TOMBÁ CZ 2003

deződési folyamatok színhelye. A jelentős mértékű lakosságcsere, a nagyarányú ki- és beköltözések olyan mintázat szerint történnek, amely az agglomerációs gyűrű struktúráját átrendezi (illetve a már létező elrendezést tovább erősíti). Mind a települések között, mind az egyes településeken belül egyre erősödik a térbeli társadalmi elkülönülés, amelynek oka az új lakosok célirányos beköltözése, tudatos lakóhely választása – a magasabb gazdasági társadalmi csoportokból érkezők elkülönülési igénye, az alacsonyabb rétegekből érkezők kényszerű elszeparálódása. Érdekes jelenség, hogy gyakran szembetűnőbb a gombamód szaporodó lakóparkok magasabb státuszú lakóinak térbeli tömörülése, mint a szegényebb rétegeké – míg az előbbieknél közel, tömbökben, addig az utóbbiak, úgy tűnik, térben elszórtabban, nagyobb területen koncentrálódnak.

INTERNETES FORRÁSOK

www.lakopark.lap.hu

www.lakoparkok.hu

BIBLIOGRÁFIA

BÉRES 2008

BÉRES Judit:

http://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/beresjudit.pdf (2008. 10.)

CSANÁDI–CSIZMADY 2002

CSANÁDI Gábor–CSIZMADY Adrienne: Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és Társadalom* XVI. évf. 3. 2002. 27-55.

CSANÁDI–LADÁNYI 1992

CSANÁDI Gábor–LADÁNYI János: *Budapest térbeni-társadalmi szerkezetének változásai*. Budapest, AKADÉMIAI KIADÓ, 1992.

DÖVÉNYI–KOK–KOVÁCS 1998

DÖVÉNYI Zoltán–KOK, Herman–KOVÁCS Zoltán: A szuburbanizáció, a lokális társadalom és a helyi önkormányzati politika összefüggései a budapesti agglomerációban, In: *Migráció. I. kötet*. Szerk. ILLÉS S.–TÓTH P.P. Budapest, 1998. 229-237.

DUNCAN–DUNCAN 1973

DUNCAN, Otis Dudley–DUNCAN, Beverly: Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In.: *Városshociológia*. Szerk.: SZELÉNYI Iván. Budapest, KJK, 1973.

HEGEDŰS 2008

HEGEDŰS Gábor: http://www.sci.u-szeged.hu/gafo/letoltes/bk_hegedus_gabor.pdf (2008. 10.)

IZSÁK 2003

IZSÁK Éva: *A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke*. Budapest, NAPVILÁG KIADÓ, 2003.

KOVÁCS 1999

KOVÁCS Katalin: A szuburbanizációs folyamatok a fővárosban és a budapesti agglomerációban. In.: *Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban*. MTA RKK, 1999.

KSH 1980

KSH: Az 1980. évi népszámlálás területi adatai. Pest megye.

KSH 1990

KSH: Az 1990. évi népszámlálás területi adatai. Pest megye.

KSH 2001

KSH: A 2001. évi népszámlálás területi adatai. Pest megye.

KSH 1998

KSH. Közlemények a budapesti agglomerációról. 8. A budapesti agglomeráció az ezredforduló küszöbén. KSH, 1998.

LADÁNYI–SZELÉNYI 1997

LADÁNYI János–SZELÉNYI Iván: Szuburbanizáció és gettósodás. *Kritika*. 7. 1997. 4-12.

MASSEY–DENTON 1988

MASSEY, Douglas S.–DENTON, Nancy A: The Dimensions of Residential Segregation. The University of North Carolina Press. *Social Forces*. Volume 67:2. 1988, 281-315.

SCHEER–BELICZAY–TOMBÁ CZ 2003

SCHEER Márta–BELICZAY Erzsébet–TOMBÁ CZ Endre: A budapesti agglomerációs folyamatok környezeti és társadalmi hatásai, In: *A Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Környezettudományi Intézetének tanulmányai*, 25. Szám, BKÁE, Budapest, 2003.

Dr. SZIRMAI 1998

Dr. SZIRMAI Viktória: A budapesti agglomeráció társadalmi problémái. *Társadalmi Szemle*. 1998. 7. 18-28.

TOSICS–GERŐHÁZI–ZSÁMBOKI

TOSICS Iván–GERŐHÁZI Éva–ZSÁMBOKI Katalin: *A szuburbanizáció regionális programja. Szuburbanizációs tendenciák Magyarország Központi Régiójában*. VÁROSKUTATÁS KFT, 2000.

VÁMOS 2008

VÁMOS Dominika:

<http://209.85.129.132/search?q=cache:7ccD7EfOJmcJ:arch.eptort.bme.hu/18/18vamosd.html+lak%C3%B3park+defin%C3%ADci%C3%B3&hl=hu&ct=clnk&cd=6&gl=hu> (2008. 10.)